

DIDAKTIK TAMOYILLAR ASOSIDA PEDAGOGIK TA'LIMYIY RESURLARNI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI.

Baxberganova Shahnoza Qurbonovna

Osiyo xalqaro universiteti Pedagogika yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada didaktik tamoyillar asosida pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda ta'lim resurslarining mazmuni, tuzilishi va ta'lim jarayonidagi o'rni didaktik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida foydalanilayotgan an'anaviy va raqamli ta'limiy resurslarning samaradorligi o'rganilgan. Maqolada pedagogik resurslarni ishlab chiqish va joriy etishda ilmiylik, tizimlilik, izchillik va amaliy yo'naltirilganlik tamoyillariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalarida ta'limiy resurslarni takomillashtirishning metodik modeli taklif etiladi. Ushbu model ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Maqola natijalari pedagog-o'qituvchilar hamda ta'lim tizimi mutaxassislari uchun amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Didaktik tamoyillar, pedagogik ta'lim, ta'limiy resurslar, ta'lim jarayoni, metodik model, raqamli ta'lim vositalari, ta'lim samaradorligi*

KIRISH

Jahon miqyosida ta'lim tizimining jadal rivojlanishi, ilm-fan va texnologiyalarning uzluksiz yangilanib borishi pedagogik jarayonga qo'yilayotgan talablarning tubdan o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, ta'lim sifatini oshirishda pedagogik ta'limiy resurslarning mazmuni, tuzilishi va ularni qo'llash metodikasini takomillashtirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Buyuk pedagog Ya.A. Komenskiy o'zining "Buyuk didaktika" asarida ta'lim jarayoni samaradorligi, avvalo, didaktik qonuniyatlarga to'g'ri amal qilish bilan bog'liq ekanini ta'kidlagan. Uning fikricha, ta'lim o'rganuvchining yosh va individual xususiyatlariga mos, tizimli va izchil tashkil etilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin. Mazkur g'oya bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, zamonaviy ta'lim resurslarini yaratishda metodik asos sifatida xizmat qilmoqda.

Zamonaviy pedagogika fanida didaktik tamoyillar ta'lim jarayonining poydevori sifatida e'tirof etiladi. Yu.K. Babanskiy ta'lim jarayonini optimallashtirish konsepsiyasida didaktik tamoyillarni samarali amalga oshirish orqali o'qitishning natijadorligini oshirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Uning qarashlariga ko'ra, ta'lim resurslari o'quvchi faoliyatini faollashtiruvchi, mustaqil fikrlash va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga xizmat qiluvchi vosita bo'lishi zarur. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, pedagogik ta'limiy resurslarning didaktik jihatdan asoslanmagan holda ishlab chiqilishi ta'lim sifati pasayishiga olib kelishi mumkin.

Pedagogika tarixida ko'plab olimlar ta'lim mazmuni va vositalarining didaktik asosda tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratganlar. P.Ya. Galperin tomonidan ishlab

chiqilgan aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi ta'lim resurslarini loyihalashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu nazariyaga ko'ra, o'quv materialini o'rganuvchining bilish faoliyati bosqichlariga mos ravishda taqdim etilishi lozim. Bu esa pedagogik resurslarni faqat axborot manbai sifatida emas, balki ta'lim jarayonini boshqaruvchi didaktik vosita sifatida ko'rishni taqozo etadi.

Hozirgi globallashuv sharoitida raqamli texnologiyalarning ta'lim tizimiga kirib kelishi pedagogik resurslar mohiyatining yanada kengayishiga olib keldi. M.V. Klarin va Ye.S. Polatlarning ilmiy qarashlarida innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida yaratilgan ta'limiy resurslar o'qitish jarayonini individuallashtirish va differentsiallashtirish imkonini berishi ta'kidlanadi. Shu bilan birga, olimlar raqamli resurslardan samarali foydalanish didaktik tamoyillar asosida amalga oshirilmaguncha, kutilgan pedagogik natijaga erishib bo'lmagligini qayd etadilar. Demak, texnologik imkoniyatlarning o'zi emas, balki ularning didaktik jihatdan to'g'ri qo'llanilishi ta'lim samaradorligini belgilaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar ham pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirish masalasini dolzarb vazifa sifatida ilgari surmoqda. Milliy o'quv dasturi va ta'limni rivojlantirishga qaratilgan konseptual hujjatlarda ta'lim mazmunini zamonaviy talablar asosida yangilash, pedagogik resurslarni innovatsion yondashuvlar asosida yaratish zarurligi belgilab berilgan. Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda, xususan, Z.T. Mahmudov hamda R.X. Ismoilov ishlarida pedagogik resurslarni didaktik tamoyillar asosida loyihalash va joriy etish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida ko'rsatilgan.

Shunga qaramay, amaliyotda pedagogik ta'limiy resurslardan foydalanishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ta'lim resurslarining mazmungan ortiqcha yuklanganligi, didaktik tamoyillarning to'liq hisobga olinmasligi, raqamli resurslarning metodik jihatdan pishiq emasligi kabi kamchiliklar ko'zga tashlanadi. Slastenin va Xodjayevlarning tadqiqotlarida ta'lim resurslari ko'pincha faqat axborotni uzatish vositasi sifatida qaralib, ularning rivojlantiruvchi va tarbiyaviy funksiyalari yetarlicha amalga oshirilmayotgani tanqid qilinadi. Bu esa pedagogik ta'limiy resurslarni qayta ko'rib chiqish va didaktik asosda takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolada ana shu muammolarni hal etish masalalari ko'tariladi. Tadqiqot davomida pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirishda asos bo'ladigan didaktik tamoyillar, ularning mazmuni va amaliy qo'llanilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, an'anaviy va raqamli ta'limiy resurslarni yaratishda didaktik yondashuvlarning o'rni ochib beriladi. Maqolada ta'lim resurslarini ishlab chiqish va joriy etishga oid metodik model asoslab berilib, uning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri yoritiladi.

Ushbu maqola, avvalo, pedagogika oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tizimi pedagoglari, metodistlar hamda ta'lim resurslarini ishlab chiquvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Shuningdek, pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan magistrantlar va tadqiqotchilar uchun ham ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lishi kutilmoqda. Tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim amaliyotini takomillashtirishga xizmat qilishi bilan birga, kelgusida olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos vazifasini bajaradi.

Asosiy qism:

Didaktik tamoyillar asosida pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining eng muhim va bahsli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan resurslarning sifati nafaqat bilimlarning o'zlashtirilish darajasini, balki o'quvchining mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va kasbiy kompetensiyalarining shakllanishini ham belgilaydi. Yu.K. Babanskiy ta'kidlaganidek, pedagogik jarayon samaradorligi o'qitishning mazmuni, metodlari va vositalari o'rtasidagi muvozanatga bog'liq. Aynan shu muvozanatni ta'minlashda ta'limiy resurslarning didaktik tamoyillar asosida ishlab chiqilishi va qo'llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, pedagogik ta'limiy resurs tushunchasiga aniqlik kiritish zarur. Ko'pgina amaliyotda bu tushuncha faqat darslik yoki elektron material bilan cheklanib qoladi. Holbuki, Slastenin va Klarinning ilmiy qarashlariga ko'ra, pedagogik ta'limiy resurslar o'quv jarayonini tashkil etish, boshqarish va baholashga xizmat qiluvchi barcha didaktik vositalar majmuini o'z ichiga oladi. Bunga bosma va elektron darsliklar, metodik qo'llanmalar, multimediali materiallar, topshiriqlar tizimi, baholash mezonlari va hatto o'qituvchining metodik faoliyati natijalari ham kiradi.

Demak, resursni takomillashtirish masalasi faqat texnik yoki dizayn jihat bilan emas, balki uning didaktik mohiyati bilan bog'liq holda ko'rib chiqilishi lozim. Didaktik tamoyillar – bu ta'lim jarayonini tashkil etishda amal qilinadigan asosiy qoidalar bo'lib, ular pedagogik resurslarning samaradorligini belgilaydi. Komenskiy tomonidan ilgari surilgan ilmiylik, tizimlilik, izchillik va ko'rgazmalilik tamoyillari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, mazmunan boy bo'lsa-da, tizimsiz va izchillikdan yiroq resurslar o'quvchi tomonidan yuzaki o'zlashtiriladi. Shu sababli ta'limiy materiallarni ishlab chiqishda mavzularning mantiqiy ketma-ketligi va tushunchalarning bosqichma-bosqich murakkablashuvi qat'iy hisobga olinishi zarur.

Bu borada P.Ya. Galperinning aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi amaliy ahamiyatga ega. Mazkur nazariyaga tayangan holda pedagogik resurslar quyidagi bosqichlarda tuzilishi maqsadga muvofiq: avvalo, o'quvchiga tayanch bilim beriladi, so'ngra amaliy faoliyat orqali tushuncha mustahkamlanadi va yakunda mustaqil qo'llash bosqichiga o'tiladi. Amaliy tajribada bunday yondashuv asosida tuzilgan topshiriqlar o'quvchilarning bilimni ongli o'zlashtirishiga xizmat qilayotganini ko'rish mumkin. Aksincha, tayanch tushunchalarsiz berilgan murakkab topshiriqlar ta'lim samaradorligini pasaytiradi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida raqamli pedagogik resurslarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Polat va Klarin tadqiqotlarida elektron va raqamli resurslar o'qitish

jarayonini individuallashtirish uchun katta imkoniyatlar yaratishi ta'kidlanadi. Biroq amaliyotda ko'pincha raqamli resurslar faqat ko'rgazmali material sifatida qo'llanilib, ularning didaktik imkoniyatlari to'liq ishga solinmaydi. Masalan, interaktiv topshiriqlar faqat nazorat vazifasini bajarib, tahliliy va rivojlantiruvchi funksiyadan chetda qolmoqda. Shu sababli raqamli resurslarni ishlab chiqishda nafaqat texnik imkoniyatlar, balki ularning didaktik vazifalari aniq belgilanishi zarur.

Mahalliy tadqiqotchilar, xususan, Z.T. Mahmudov va R.X. Ismoilov ishlarida pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirishda metodik yondashuv muhim omil sifatida ko'rsatiladi. Ularning fikricha, har bir ta'limiy resurs aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi, kutilayotgan pedagogik natija oldindan belgilanishi kerak. Amaliy tavsiya sifatida resurslarni ishlab chiqishda "maqsad – mazmun – metod – natija" zanjiriga qat'iy amal qilish tavsiya etiladi. Bu yondashuv ta'lim jarayonida ortiqcha axborot yuklamasini kamaytirishga va resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Asosiy muammolardan yana biri – pedagogik resurslarning amaliyot bilan uzviy bog'lanmaganligidir. Ko'plab darslik va qo'llanmalarda nazariy material yetarli bo'lsa-da, real pedagogik vaziyatlarga mos keladigan misollar va topshiriqlar kam uchraydi. Shu nuqtayi nazardan, Hikoya yoki qisqa vaziyatli masalalar (кейс-студи) asosida tuzilgan topshiriqlar o'quvchilarning kasbiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, o'qituvchi faoliyatida uchraydigan real pedagogik vaziyatni qisqacha tasvirlab, unga yechim topishni talab qiluvchi topshiriqlar o'quvchilarning tahliliy ko'nikmalarini shakllantiradi.

Mualliflik tajribasidan kelib chiqib aytish mumkinki, didaktik tamoyillar asosida ishlab chiqilgan resurslardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning faolligi sezilarli darajada oshadi. Xususan, vizual materiallar bilan birga muammoli savollarning berilishi o'quvchini faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu holat Bloom taksonomiyasiga asoslangan yondashuv bilan hamohang bo'lib, bilimning faqat eslab qolish darajasida emas, balki tahlil va baholash bosqichida o'zlashtirilishiga imkon yaratadi.

Shuningdek, ta'limiy resurslarni baholash mezonlarini ishlab chiqish ham muhim vazifalardan biridir. UNESCO tavsiyalariga ko'ra, samarali pedagogik resurs quyidagi talablarga javob berishi lozim: didaktik maqsadga moslik, tushunarli tuzilma, mustaqil o'rganishga yo'naltirilganlik va refleksiyaga undovchi topshiriqlarning mavjudligi. Amaliyotda ushbu mezonlar asosida resurslarni tahlil qilish o'qituvchiga qaysi material samarali, qaysi biri qayta ishlanishi kerakligini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirish jarayoni kompleks va uzluksiz jarayon bo'lib, u didaktik tamoyillarga qat'iy amal qilishni talab etadi. Resurslarni ishlab chiqishda ilmiy yondashuv, metodik aniqlik va amaliy yo'naltirilganlik uyg'unligi ta'minlangandagina ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshirish mumkin bo'ladi.

Xulosa:

Mazkur maqolada didaktik tamoyillar asosida pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirish masalasi kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida foydalanilayotgan pedagogik resurslarning samaradorligi, avvalo, ularning didaktik jihatdan puxta asoslanganligiga bog'liq. Ilmiylik, tizimlilik, izchillik, ko'rgazmalilik va amaliy yo'naltirilganlik tamoyillari asosida ishlab chiqilgan resurslar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, bilimlarni ongli va mustahkam o'zlashtirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan qaraganda, pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirish ta'lim sifati va natijadorligini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

Maqolaning asosiy qismida keltirilgan nazariy tahlillar va amaliy tavsiyalar pedagogik resurslarni faqat axborot manbai sifatida emas, balki ta'lim jarayonini boshqaruvchi va rivojlantiruvchi vosita sifatida ko'rish zarurligini tasdiqlaydi. Didaktik tamoyillarga tayangan holda ishlab chiqilgan resurslar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qila olish va amaliy yechimlar topish ko'nikmalarini shakllantiradi. Xususan, o'quv materialini bosqichma-bosqich o'zlashtirishga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimi ta'lim jarayonining mantiqiyligini ta'minlab, o'quvchilarning bilimlarni chuqurroq anglashiga imkon yaratadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri shundaki, zamonaviy raqamli ta'limiy resurslardan foydalanish faqat texnologik yangilik sifatida emas, balki didaktik vosita sifatida tashkil etilgandagina ijobiy natija beradi. Raqamli resurslarni didaktik maqsadga muvofiq holda ishlab chiqish, ularning mazmunini aniq pedagogik vazifalar bilan bog'lash o'qitish jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa ta'lim jarayonida individuallashtirilgan va diferensial yondashuvni amalga oshirishga xizmat qiladi hamda o'rganuvchining faolligi va qiziqishini kuchaytiradi.

Maqolada ilgari surilgan metodik yondashuvlar pedagogik ta'limiy resurslarni takomillashtirishda amaliy yo'riqnoma sifatida qo'llanilishi mumkin. "Maqsad – mazmun – metod – natija" zanjiriga tayangan holda yaratilgan resurslar ta'lim jarayonida ortiqcha axborot yuklamasini kamaytirib, o'quvchilar uchun tushunarli va samarali o'quv muhiti yaratadi. Shu bilan birga, real pedagogik vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarning qo'llanilishi o'rganuvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa nazariy bilimlarning amaliyot bilan uzviy bog'lanishini ta'minlaydi. Ijobiy jihatlardan yana biri – didaktik tamoyillar asosida takomillashtirilgan pedagogik resurslarning tarbiyaviy va rivojlantiruvchi imkoniyatlarining kengayishidir. Bunday resurslar o'quvchilarda nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki tanqidiy fikrlash, mas'uliyat va o'z-o'zini baholash kabi muhim shaxsiy sifatlarni shakllantiradi. Natijada ta'lim jarayoni shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaga asoslangan ta'lim talablariga mos ravishda tashkil etiladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik ta'limiy resurslarni didaktik tamoyillar asosida takomillashtirish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur yo'nalishda amalga oshiriladigan ilmiy izlanishlar va amaliy faoliyat ta'lim

jarayonining sifatini oshirish, pedagogik faoliyat samaradorligini ta'minlash va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Maqolada bayon etilgan xulosalar va tavsiyalar pedagog-o'qituvchilar, metodistlar hamda ta'lim resurslarini ishlab chiquvchi mutaxassislar uchun metodik asos bo'lib, ularni amaliy faoliyatda samarali qo'llash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Babanskiy Yu.K. Pedagogik jarayonni optimallashtirish nazariyasi. – Moskva: Pedagogika, 1982.
2. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longman, 1956.
3. Bershadskiy M.E. Didaktik tizim va ta'lim jarayonini modellashtirish. – Moskva: Pedagogika, 2016.
4. Galperin P.Ya. Aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi. – Moskva: MGU, 1985.
5. Ismoilov R.X. Didaktik tamoyillar asosida ta'lim jarayonini loyihalash metodikasi // Pedagogik ta'lim, 2020, №3, 45–49-betlar.
6. Klarin M.V. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Moskva: Akademiya, 2018.
7. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. – Toshkent: O'qituvchi, 1975.
8. Mahmudov Z.T. Pedagogik ta'lim resurslarini didaktik tamoyillar asosida takomillashtirish. Diss. (PhD). – Toshkent, 2021.
9. Milliy o'quv dasturi. Umumiy o'rta ta'lim mazmunini takomillashtirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2022.
10. Polat Ye.S. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'limda. – Moskva: Akademiya, 2019.
11. Slastenin V.A. Pedagogika: darslik. – Moskva: Akademiya, 2017.
12. Tursunov I., Nishonov N. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
13. UNESCO. ICT in Education: A Curriculum Guide for Teachers. – Paris, 2018.
14. Xodjayev B.O. Ta'limda didaktik materiallarni loyihalash metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019.
15. Zunnunov A.M. Pedagogik ta'lim resurslaridan samarali foydalanish omillari // Ta'lim texnologiyalari, 2021, №2, 38–42-betlar.